

BORLÓI RUDOLF

Milyennek képzelek el egy új, korszerű magyar nyugdíjtankönyvet?

A nyugdíjakkal kapcsolatos ismeretek bővítése és pontosabbá tétele érdekében fontos egy új, korszerű magyar nyugdíjtankönyv elkészítése. Ebben az írásban felvázolom, hogy melyek lennének elképzelésem szerint egy ilyen tankönyv fő jellemzői. Elsősorban a szociális biztonsági rendszerekkel felsőfokon ismerkedők számára készülné, de hasznosan forgathatná mindenki, aki érdeklődik a nyugdíjtémák iránt. Előzetes szakismeretet nem feltételezne. Középpontjában az éppen hatályos magyar kötelező nyugdíjrendszer ismertetése és elmagyarázása állna; megközelítése inkább gyakorlati, mint elméleti lenne. A nyugdíjrendszer egyes elemeinek megismertetését a múltbeli változások eredményeinek és a fontosabb szakmai vitáknak a bemutatása segítené. A tankönyv tartalma kiterjedne a nyugdíj különféle szakmai vetületeire, funkcióira, fajtáira, a jogosultsági és kiszámítási szabályokra, a finanszírozás kérdéskörére és több más területre. Leíró és elemző részek egyaránt megjelenének benne; egyidejűleg teljesítené a tudományos igényű egzaktság és a tankönyvektől elvárható közérthető fogalmazás követelményét. A számadatoknak a szöveges részekben foglalt információk pontosabb megértését, mennyiségi jellemzőik érzékeltetését kell szolgálniuk. A didaktikai követelmények teljesülését takarékosan alkalmazott formai (például tipográfiai) eszközökkel is célszerű elősegíteni.

BEVEZETÉS

A „nyugdíj” szóval és a körülötte kifejlődött szócsaláddal (nyugdíjas, nyugdíjazás stb.) már kisgyermek korunkban megismerkedünk. „Tudod, a nagymama már nyugdíjas, nem kell munkába járnia, többet tud veled lenni.” Felnőttként is gyakran találkozunk e témával: sokat hallunk, olvassunk és beszélünk is róla. A legkülönbélebb hatások (vélemények, állítások, újságcikkek, hivatalos megnyilvánulások, adatok) érnek minket, el is gondolkodunk rajtuk, s mindezek nyomán alakul ki saját véleményünk,

„nyugdijképünk”. Közben azonban ki vagyunk téve mások és magunk tévedése kockázatának. Már a kapott információk is lehetnek pontatlannak, félreértésen alapulóak, egyoldalúak, hamis értékítéletet hordozók. A sokféle vélemény miatt nehéz tisztán látni. Mi magunk is gondolhatunk hibásan, tudhatunk valamit rosszul.

Ráadásul a nyugdíj bonyolult, szerteágazó téma, könnyen el lehet benne tévedni. Illusztrációként csak egyetlen példa. Nem is olyan régen (2000-ben), amikor a magyar férfiak születéskor várható élettartama még alig 67 év volt, a 60-ról 62 évre felemelt korhatárt sokan úgy értékelték, hogy a férfiak mindössze öt nyugdíjas évre számíthatnak. Figyelmen kívül maradt, hogy ebben az esetben nem a születéskor várható élettartam számít (mert abban megjelenik például a – különösen fájdalmas – gyermek- és fiatalkori halálozás is), hanem például a 60 éves korban várható további élettartam, amely akkoriban a magyar férfiaknál nem 7, hanem 15,3 év volt. Nem mintha ezzel vagy a jelenlegi (2014) 17,4 évvel elégedettek lehetnének.

A nyugdíjtémával hivatásszerűen foglalkozók (kutatók, elemzők, közírók, szakújságírók, a közigazgatásban, az érdekképviseleti szerveknél stb. e szakterületen munkát végzők) körében sem beszélhetünk teljesen letisztult nyugdijképről. Ez nemcsak a szakmai viták sokaságából, hanem időnként tartalmukból is kitűnik.

Nagy szükség lenne egy, a nyugdíjrendszerről szóló magyar monografikus műre és egy korszerű nyugdíjtankönyvre. Lehet, hogy csak az én figyelmemet kerülték el, de nekem nincs tudomásom ilyenekről.

A továbbiakban a tankönyv témájával foglalkozom. Természetesen nem magának a tankönyvnek a megírásával rukkolok elő. E rövid tanulmányban csak arra teszek kísérletet, hogy bemutassam elképzeléseimet arról, milyennek kellene lennie egy most megírandó, a magyar kötelező nyugdíjrendszerről szóló korszerű tankönyvnek. Hogy ezt megtehessem, a továbbiakban legalább a következő kérdésekre kell választ adnom.

1. Kiknek szólna ez a nyugdíjtankönyv? Feltételezne-e már bizonyos ismereteket a témáról?

2. Elméleti vagy gyakorlati jellege lenne a domináló? (Már az is kérdés, mit értünk elméletin és gyakorlatin.)

3. Mi lenne a célszerűbb: egy tértől és időtől független absztrakt nyugdíjrendszer, illetve a mai magyar nyugdíjrendszer ismertetése?

4. Milyen szerepet kapjon a múlt, a jelen és a jövő bemutatása? Az egyes témakörök tárgyalása mennyiben legyen (mennyiben lehet) „letisztított”, vagy történelmi fejlődésében, illetve – más oldalról – vitakérdésként ábrázolt?

5. Mi legyen a szakmai tartalom? Ez önmagában is nagyon szerteágazó kérdés: szó lehet itt nyugdíjfajtákról (öregségi stb.), nyugdíjfunkciókról (keresetpótlás, minimális megélhetés), a nyugdíjtéma finansziális, szakigazgatási-ügyviteli-informatikai, statisztikai, irányítási-szervezeti, társadalmi, szociális vetületeiről stb., hazai és nemzetközi nyugdíjügyekről, a nyugdíjrendszer környezetéről (demográfia, foglalkoztatásügy, szociális biztonsági rendszer) és így tovább.

6. A leíró vagy az elemző jelleg legyen-e az uralkodó?

7. Hogyan érvényesíthető egyidejűleg a tudományos egzaktitás követelménye és a tankönyvtől elvárható jó, érthető, „oldottabb” tárgyalási mód?

8. Milyen szerepet kapjanak a számszerű adatok?

9. Tankönyvről lévén szó, alapkérdés az alkalmazandó didaktikai eszközök köre.

A továbbiakban a fenti sorrendben haladva, a véleményem, meggyőződésem szerinti válaszok megadásával megpróbálom körvonalazni azt a képet, amely bennem a szóban forgó tankönyvről él.

1. KÉRDÉS: KIKNEK SZÓLNA A NYUGDÍJTANKÖNYV?

Bármilyenfajta tankönyv tartalmát, stílusát, az átadandó ismereteket és az átadás formáját, eszközeit nagymértékben meghatározza, hogy kik számára íródik. Természetesen egészen más egy kisdíákoknak szóló tankönyv, mint egy felnötteknek szánt. Mások a követelmények a különböző végzettségű felhasználók számára, illetve az adott témakörben már bizonyos ismeretekkel rendelkező vagy nem rendelkező olvasóknak írandó tankönyvekkel szemben.

Az általam elképzelt tankönyv elsösorban a felsöfokú tanulmányaik (egyetem, föiskola, felsöszintü szaktanfolyamok) keretében a társadalombiztosítási, illetve a szociális védelmi rendszer tárgykörével ismerkedöket szolgálhatná, de használhatónak kell lennie a közép fokú oktatásban e területre szakosodottak számára is. Emellett haszonnal forgathatónak kell lennie minden, e téma iránt (szakmabeli vagy azon kívüli) érdeklödö által is.

Nem tételezne fel előzetes nyugdíjszakmai ismereteket. Ugyanakkor megkívánná a figyelmes olvasást, a fogalmak és összefüggések pontos megértését, elsajátítását és használatát, tehát nem a szórakoztató

irodalom körébe tartozna, ami nem is várható egy tankönyvtől. Viszont kerülné a túlzottan is tudományos(kodó) tárgyalási stílust; a precizitást még nem veszélyeztető módon az „oldott”, könnyen érthető megfogalmazásokra törekedne. Emellett a nehezebben befogadható ismeretek között – didaktikai szempontokat szolgálva, formailag is elkülönítve – „kis színes” információkat tartalmazna. Ezek „pihentető” hatásukkal segíthetnek fenntartani az érdeklődést, sőt adott esetben éppen ezek „billenthetik a helyükre” a „feszesebb” részekből esetleg pontosan még meg nem értett ismereteket.

2. KÉRDÉS: ELMÉLETI VAGY GYAKORLATI JELLEG?

Már az is kérdés, mit értünk elméleti, illetve gyakorlati megközelítésen. Elképzelésem érzékeltetése céljából összeállítottam egy leegyszerűsített, szubjektív listát az elméletitől a gyakorlati jelleg felé haladó fokozatokkal:

1. absztrakt nyugdíjmodellek, ideértve a matematikai modelleket is;
2. elméleti, elvont nyugdíjelemzések;
3. a nyugdíjtörvény és a tartalmilag kapcsolódó egyéb jogszabályok ismeretanyaga, illetve annak feldolgozása – anyagi jog (nem jogi megközelítésben);
4. a nyugdíjtörvény és a tartalmilag kapcsolódó egyéb jogszabályok ismeretanyaga, illetve annak feldolgozása – eljárásjog (nem jogi megközelítésben);
5. szakigazgatási, ügyviteli jellegű ismeretanyag.

Ebben a kissé mechanikus sémában a tankönyv anyaga – elképzelésem szerint – nagyjából a következő tartalmi-terjedelmi súlyokkal jelenne meg sorrendben az 1. ponttól az 5. pontig: 5 százalék, 15 százalék, 60 százalék, 15 százalék, 5 százalék. Ez tehát a középső fokozat erős dominanciáját érvényesítő szimmetrikus megoszlás, ahol a kifejezetten elméleti és gyakorlati szintek csak jelzésszerűen jelennek meg. A tankönyv ugyanis sem „nyugdíjtudósok”, sem pedig nyugdíjszervek munkatársainak „képzésére” nem vállalkozhat, már csak azért sem, mert nem feltételez előzetes nyugdíjismereteket („a nulláról indul”), s így nem juthat el egyik irányban sem a „kész” (elméleti, illetve gyakorlati) szakember szintjéig. Az ezekhez szükséges többletismeretek későbbi befogadását viszont megalapozza.

3. KÉRDÉS: ABSZTRAKT NYUGDÍJRENDSZER *VERSUS* MAI MAGYAR NYUGDÍJRENDSZER?

A tankönyvnek az előzőkben említett jellemzőihez az illeszkedik, hogy a nyugdíjjal kapcsolatos ismereteket elsősorban egy konkrét, ténylegesen működő nyugdíjrendszer bemutatása útján adja meg az olvasónak. Ez a konkrét szisztéma értelemszerűen a megjelenés idején működő magyar nyugdíjrendszer. A tankönyv fő feladata ennek részletes bemutatása és „elmagyarázása”. Ehhez azonban mindjárt hozzá kell tenni a következőket.

– A tankönyv nem kizárólagosan leíró jellegű lenne (lásd a 6. kérdést). A „mit” kérdéssel egyenrangúan fontos ugyanis a „miért” megválaszolása is.

– A jelenben működő nyugdíjrendszer elemeit múltbeli változásai, fejlődésük „termékeként” indokolt ábrázolni (lásd a 4. kérdést).

– A rendszer bemutatásához hozzátartozik a vitatott kérdések, érvek-ellenérvek ismertetése is (lásd a 4. kérdést).

– Bármennyire is igaz, hogy nem egy absztrakt nyugdíjmodell ábrázolása a fő cél, a működő magyar nyugdíjrendszer bemutatásához (lásd az 5. kérdést) kapcsolódóan nyilvánvalóan a nyugdíjrendszerek általános céljai, funkciói, fő alkotóelemei, környezete, szokásos problémái stb. is felszínre kerülnek. Azon lehetne vitatkozni, hogy ezek ismertetése előzze-e meg az aktuális nyugdíjrendszer bemutatását (mintegy előzetes keretrendszert adva ahhoz), vagy kövesse azt, mint a konkrétumok általánosítása.

4. KÉRDÉS: MILYEN SZEREPET KAPJON A MÚLT, A JELEN ÉS A JÖVŐ BEMUTATÁSA?

Mint az előzőkből is kiderült, a tankönyv elsősorban a nyugdíjrendszer jelenével foglalkozna. Csak egy rövid fejezete adna tájékoztatást a nyugdíjbiztosítás európai és magyarországi múltjáról, a keresőtevékenységet folytatók széles köreire kiterjedő általános és kötelező nyugdíjrendszerek kialakulásának és fejlődésének állomásairól. A nyugdíjtörténelem önmagában is hatalmas terület. Aki ebben kíván elmélyülni, az erről szóló szakirodalmat hívhatja segítségül.

Ugyanakkor az éppen működő nyugdíjrendszer alkotóelemei múltbeli változásaikban lennének ábrázolva, mert így sokkal pontosabb kép alakítható ki az olvasóban az adott elem lényegéről. E nélkül az információk nem

kerülnének igazából a helyükre. Most, hogy ezt az állítást konkrét példával szeretném alátámasztani, a nyugdíjrendszer szinte minden eleme „jelentkezik”. Legyen közülük a nyugdíj alapjául szolgáló átlagkereset kiszámítása az illusztráció! Ha a tankönyv nem történetileg mutatná be a mai szabályok kialakulását, akkor nem lenne világos, hogy

- miért éppen 28 év (2016-ban) és a nyugdíjazás éve alapján kell átlagkeresetet számolni (miért az 1988-as év a kezdőpont);
- adott esetben miért számítanak be az 1988 előtti keresetek, illetve a mindenkori minimálbér;
- 1997 előtt miért csak a főállás keresetei számítanak be;
- miért vannak egyes évekre vonatkozóan beszámítási felső határok (plafonok), s mitől függ összegük;
- miért azok a keresetek nettósításának szabályai, amelyek;
- miért a nyugdíjazást megelőző évre történik a keresetek valorizálása;
- miért degresszív – és miért az adott kereseti tartományon – az átlagkereset nyugdíjalapba történő beszámítása.

Hasonlóan sok kérdés merül fel a nyugdíjiskálával, a nyugdíjminimummal, a nyugdíjkorhatárral, a nyugdíjindexálással és további más rendszerbeli elemekkel kapcsolatban is. Ezért az elemek fejlődésükben, változásaikban történő bemutatása nélkülözhetetlen; ennek elmaradása a tankönyvet sikertelenné, magyarázó funkcióját elégtelenné tehetné.

Nem gondolom a tankönyv feladatának, hogy a nyugdíjrendszer jövőjével, a korszerűsítési javaslatokkal „direktben”, nagy terjedelemben foglalkozzon. A különféle továbbfejlesztési javaslatok egymással versenyeznek, s nem lenne jó, ha a tankönyv ezek közül valamelyik mellé állna, a többitől elhatárolódna, vagy saját javaslattal állna elő. Egy tankönyv esetében fontos, hogy az egymással egyébként vitázók mindegyike elfogadja, ne diszkreditálódjon egyesek szemében, mások számára ne jelentsen hivatkozási alapot. Egyszóval ne fokozza a szakmai vitákat, hanem segítse azok eredményességét a szakmai alapok tisztázásával, a „közös részek” azonosításával!

A tankönyv tehát legyen szakmailag korrekt és precíz, ugyanakkor a vitázók számára semleges. Ez azonban semmiképpen nem jelentheti, hogy a vitákról hallgatnia kellene. Ellenkezőleg: azokat be kell mutatnia, különösen ügyelve a kiegyensúlyozottságra, arra, hogy a különféle vélemények, javaslatok leírását, jellemzőik ábrázolását a vitázók mindegyike elfogadja. Ez nem könnyű feladat; előfeltétele egy széles körben hitelesnek tartott szerző vagy szerzői kollektíva.

Sokkal életszerűbbé válik a tankönyv, ha az olvasó mindjárt a kezdetektől látja, „hozzászokik”, hogy a nyugdíjrendszer (is) viták közepette létezik és fejlődik. A polémiák bemutatása egyben a rendszer jövőjét, lehetséges változtatási, fejlesztési irányait is érzékelteti.

5. KÉRDÉS: MI LEGYEN A SZAKMAI TARTALOM?

A nyugdíj minőségei, tartalmi vetületei

A nyugdíj fogalmának kifejtésénél az egyik lehetséges legelső mondat viszonylag egyszerű: a nyugdíj a korábbi rendszeres munkajövedelem pótlására szolgál azon életszakaszokban (tipikusan az öregkorban), amikor a munkajövedelemre alapozott megélhetés nem lehetséges, illetve nem várható el. Az államilag szervezett és garantált, széles körre kiterjedő, kötelező nyugdíjbiztosítási rendszernek azonban számos lényegi, tartalmi minőségi, szakmai vetülete van, amelyet a tankönyvben be kell mutatni. (Mivel ez viszonylag „tömény” része az ismereteknek, alapos magyarázatokra van szükség.) A következőkben felsoroljuk a szóba jöhető tartalmi kategóriákat, egy-két mondattal felvillantva a lényegüket. (Természetesen vannak átfedések, hiszen egyugyanazon dolognak elemzési célból némileg önkényesen szétválasztott oldalait vizsgáljuk.)

Makrogazdasági kategória • Társadalmi szintű jövedelem-újraelosztásból származó jövedelem, amelynek forrását általában a keresőtevékenységet folytatók és munkáltatóik járulék- és adóbefizetései, állami transzferok és esetleges egyéb tételek adják, és amely forrás képezi a munkajövedelem-szerzésre meghatározott okokból nem képes személyek megélhetésének alapját.

Szociális jövedelembiztonsági kategória • A társadalomban tömegesen előforduló, tipikus élethelyzetekben (öregség, árvaság, özvegyesség, rokkantság) bekövetkező jövedelemkiesés okozta megélhetési kockázat rendszeresű kezelése államilag szervezett formában, előre rögzített normatív szabályrendszer szerint.

Társadalmi kategória • A társadalom, illetve a makrogazdaság meghatározott metszetében értelmezett szereplők (aktív és inaktív korúak rétegei, vállalkozások és egyéb munkáltatók stb.) absztrakt, implicit, de végső fokon

törvényben kifejeződő megállapodása arról, hogy az elsődleges jövedelmeket előállítók jövedelmük egy részét átengedik azoknak, akikről ez a jövedelemtermelés (már) nem várható el. Ennek alapja a humánium és a társadalom működésének fenntartása mellett az a megfontolás, hogy az átengedő rétegek később átvevő rétegek lesznek.

Biztosítási kategória • A nyugdíjcélú újraelosztás speciális kötelező biztosítási rendszerként működik. Fő elemei és jellemzői: kockázatközösség, a kezelt kockázatok meghatározott köre, a biztosítási ekvivalencia korlátozott – a szolidaritási szempontoknak is teret engedő – érvényesítése, adott felhasználási cél, kötelező járulék-, illetve adófizetés, önfinanszírozó jelleg, valamint a biztosítottak járulékfizetésének kettős természete (jelenbeli kiadások fedezete és jogosultság keletkeztetése útján jövőbeli kiadások generálójá).

Finanszírozási, költségvetési kategória • Döntően a folyó kiadásokat folyó bevételekből fedező, felosztó-kirovó finanszírozású rendszerként működik, adott esetekben tőkegyűjtő (tőkésített) finanszírozású résszel kiegészítve. A finanszírozási egyensúlyi helyzet kereszt- és hosszmetzeti szemléletben értelmezhető; alakulására elsősorban a demográfiai és a makrogazdasági, munkaerőpiaci (környezeti) feltételek, valamint a rendszer belső tulajdonságai (a fedezet- és a jogosultságkeletkeztetés kapcsolatának mechanizmusa és paraméterei: közteherviselési szabályok és mértékek, ellátási jogosultsági feltételek, kiszámítási szabályok és mértékek, indexálási szabályok és mértékek) hatnak. Alapszerű kezelés: valamennyi, az adott célt szolgáló bevétel és kiadás egymással mérlegszerűen szembeállítva egységes pénzügyi alapon jelenik meg.

Jogi kategória • A nyugdíj személyek és szervezetek lényeges pénzügyi és egyéb kötelezettségeinek és jogosultságainak világában jön létre, amelyeket magas szintű jogszabályokban (alaptörvényben, törvényekben, kormányrendeletekben) kell precízen szabályozni és a jogalkotói akaratnak érvényt szerezni.

Hatósági, intézményi, szervezeti, irányítási kategória • A nyugdíjbiztosítási rendszer működtetésére létre kell hozni egy hatósági jogosítványokkal is rendelkező intézményt, gondoskodni kell annak megfelelő irányításáról, szervezeti felépítéséről, szakapparátusáról és működésének egyéb feltételeiről.

Szakigazgatási, ügyviteli, informatikai kategória • A személyenkénti nyugdíj-jogszerzési folyamat és egyéb információk nyilvántartásához, ennek alapján a nyugdíjigények elbírálásához, a nyugdíj megállapításához, folyósításához, emeléséhez, a kapcsolódó további feladatok (jogorvoslat, ellenőrzés stb.) ellátásához jogszabályokban, belső utasításokban, szabályzatokban meghatározott, informatikai rendszerekkel támogatott szakigazgatási és ügyviteli folyamatok tömegét kell az e célra létrehozott hivatali szervezetben végrehajtani. A feladatok közé tartoznak a pénzügyi alap kezeléséből adódó tennivalók (költségvetési tervezés, folyamatfigyelés, a pénzügyi-számviteli folyamatok lebonyolítása, zárszámadás), a statisztikai rendszerek működtetése, adatszolgáltatás, nyugdíjszakmai-közgazdasági elemzések végzése, modellezés, javaslattétel.

Tudományos kategória • A nyugdíj tudományos kutatás tárgya, amelynek számos kutatási szakiránya, különféle iskolái és hatalmas szakirodalma létezik.

Közéleti, magánéleti kategória • A nyugdíj mind a közéletnek (érdekképviseleti szervek, érdekegyeztetés, társadalmi vita, sajtó, egyéb közéleti megnyilvánulások), mind pedig a magánéletnek (a nyugdíjjal kapcsolatos személyes események, döntések, vélemények, magánbeszélgetések stb.) fontos tárgyköre.

Politikai kategória • Végül – de nem utolsósorban – az előzőkben felsoroltak összhatására a nyugdíj politikai kategória is.

A hatályos magyar kötelező nyugdíjrendszer ismertetése

A tankönyv e legfontosabb és legterjedelmesebb részének szerkezeti felépítését a következőképpen képzelem el. (Témakörönként változó a kibontás részletezettsége, aszerint, hol és milyent tartottam szükségesnek.)

I. ELLÁTÓRENDSZER

A kezelt kockázatok köre: öregségi, hozzátartozói (2012 óta a rokkantsági kockázatkezelés nem része a nyugdíjrendszernek)

A nyugdíjbiztosítás fázisai: jogszerzési folyamat, nyugdíj-megállapítás, nyugdíjfolyósítás, nyugdíjemelés (indexálás)

Jogszerzési folyamat

Nyugdíj-megállapítás: jogosultsági feltételek vizsgálata, a nyugdíj összegének kiszámítása

Öregségi nyugdíj: korbetöltöttek öregségi nyugdíja, a nőket 40 év jogosultsági idő alapján külön életkori feltétel nélkül megillető öregségi nyugdíj

Jogosultsági feltételek:

– életkori feltétel: öregségi nyugdíjkorhatár (korhatáremelés, korhatár alatti, feletti nyugdíjazás, korcentrum)

– jogszerzési feltétel (szolgálati idő, jogosultsági idő).

– egyéb feltétel (jogviszony-megszüntetés)

A nyugdíj összegének kiszámítása: a biztosítási teljesítmény függvényében (keresetpótló funkció), garanciával (minimális megélhetést biztosító funkció)

Keresetpótlás: beszámítási időszak – évenkénti bruttó kereset – évenkénti plafon

– a törtévi kereset évesítése – a kereset évenkénti nettósítása – évenkénti valorizálás – a beszámítási időszak átlagkeresete – degresszió – nyugdíjalap – nyugdíj-skála – nyugdíj – bónusz (korábban nyugdíjcsökkentés is) – induló nyugdíj

Garancia: nyugdíjminimum (felmerült más javaslat: alapnyugdíj)

Helyettesítési ráta – „nyugdíjgéret” – ellátás- és befizetés meghatározott rendszerek – a biztosítási teljesítmény mérésének egyéb módszerei (egy vagy több mutató, életkereset, kereset vagy járulék, befizetett vagy befizetendő járulék)

Induló nyugdíjarányok – állományi nyugdíjarányok

Nyugdíj melletti keresőtevékenység – nyugdíjnövelés

Hozzá tartozói ellátások – fajtái – jogosultsági feltételei – kiszámítási szabályai

Nyugdíjindexálás – jelenlegi rendszere, lehetséges egyéb megoldások

II. FEDEZETI OLDAL

Járulék, adó, egyéb forrás – közteherviselők köre – a közteher alapja, mértéke – plafon – az egyéni járulék kettős természete

III. FINANSZÍROZÁSI RENDSZEREK

Felosztó-kirovó finanszírozás – tartalék – tőkésített rendszerek – várományfedezeti rendszer – a magyar magánnyugdíj-pénztári rendszer rövid története

Keresztszetszeti egyensúlyi helyzet – Nyugdíjbiztosítási Alap

Hosszszetszeti egyensúly – generációs elszámolások

IV. JOGALKOTÁS, DÖNTÉSHOZATAL, SZERVEZETI, IRÁNYÍTÁSI KÉRDÉSEK

V. SZAKIGAZGATÁS, ÜGYVITEL, ALAPKEZELÉS, FOLYAMATFIGYELÉS, ELEMZÉS, MODELLEZÉS, JAVASLATTÉTEL

VI. NEMZETKÖZI NYUGDÍJÜGYEK

VII. A NYUGDÍJRENDSZER KÖRNYEZETI FELTÉTELEI

Demográfiai folyamatok – munkaerőpiaci helyzet – szociális védelmi rendszer – jövedelembiztonsági rendszer – makrogazdasági folyamatok – társadalmi állapotok a generációk közötti szolidaritást illetően

VIII. NEM KÖTELEZŐ NYUGDÍJRENDSZEREK, NYUGDÍJCÉLÚ KONSTRUKCIÓK

6. KÉRDÉSKÖR: LEÍRÓ ÉS ELEMZŐ TÁRGYALÁS

Kiindulópontját tekintve leíró jellegű tárgyalási módról beszélhetünk. Az előzőkből azonban az is kitűnik, hogy a tankönyv célul kitűzött több tulajdonsága markáns elemző jelleget von maga után. Ilyen hatású

- a magyarázó funkció, amely az oksági viszonyok bemutatásával, összehasonlítások, viszonyítások, szembeállítások alkalmazásával tipikus elemzési eszközöket használ,

- a rendszer elemeit történetileg, változások eredőjeként, tehát elemzően tárgyaló témafeldolgozás,

- a nyugdíjrendszer körüli viták, érvek, ellenérvek bemutatása és ezáltal a rendszer lehetséges továbbfejlesztési irányainak érzékeltetése.

7. KÉRDÉSKÖR: A TANKÖNYV NYELVEZETE, STÍLUSA, TERJEDELME – ETIKAI VONATKOZÁSOK

Bár az írásművet elsősorban tartalma határozza meg, közel azonos mértékben fontos stílusa is. A tankönyvek esetében ezzel kapcsolatban a legfontosabb két – egymással bizonyos fokig konkuráló – követelmény a tudományos igényű, szabatos, illetve az egyszerű (könnyen megérthető) fogalmazás. A tankönyv nyelvezetének a szakmai korrektség mellett azonos súllyal a didaktikai szempontokat is szolgálnia kell. Nem egyszerűen ismertetni, hanem magyarázni is kell. Jó, ha a szerző tapasztalt abban, hogy mely kérdések érthetők nehezen, illetve melyeket lehet félreérteni, mert ott részletesebb magyarázatra van szükség. Ezen belül célszerű lehet „ellenpróbát” alkalmazni: az éppen átadott ismeret mit jelent és mit nem jelent.

Ezzel direkt módon kizárhatjuk a kínálókozó téves értelmezéseket. Például, hogy a törvényben résznyugdíjként meghatározott ellátás valójában nem egy meghatározott hányada a teljes nyugdíjnak vagy nem egy annál kisebb fix összeg; ellenkező módon: tipikus esetben a résznyugdíj és a teljes nyugdíj összege azonos (lenne, ha azonos számú szolgálati év alapján lennének megállapíthatók). Ugyanis a résznyugdíj csak annyiban „kevesebb” a teljesnél, hogy nem védi a nyugdíjminimum garanciája.

Ugyanígy el kell oszlatni azt a terminológiai zavart is, ami a saját jogú és az özvegyi nyugdíj egyesítése kontra együttfolyósítása tekintetében érzékelhető. Természetesen ennél sokkal több további magyarázatra szoruló kérdés van.

Az ismeretanyag mondatokba öntésénél csábító lehetőség, hogy ahol lehet, a jogszabályi megfogalmazásokat szinte szó szerint vegyük át. Csábító, mert egyrészt az már megvan, másrészt így elkerülhetők a precíz terminológia és a bonyolult összefüggések „saját szavakkal” történő visszaadásánál előforduló pontatlanságok, hibák. Igen ám, de a jogszabályi szövegek megfogalmazási módját speciális szempontok irányítják, amelyek többnyire nem esnek egybe a didaktikai szempontokkal. El kell tehát szakadni a jogszabályi megfogalmazásoktól, s a precizitást saját szavainkba kell „átörököltetni”. Ugyanez érvényes minden olyan területre, ahol nem (nem csak) a jogi, hanem például a pénzügyi nyelvezet vagy a matematikai terminológia és tárgyalási mód domináns. Az információknak ugyanis nemcsak precíznek kell lenniük, bővíteniük kell a felhasználó ismereteit.

El kell kerülni a szakszövegeknél mindig kísértő cirkalmasságot, tudományoskodást. Az igazi tudományos ismeretátadás a bonyolult ismereteket kívánja minél egyszerűbb megfogalmazásokkal átadni, nem pedig fordítva. Aki tankönyv írására vállalkozik, tudjon sokat, de gondolkozzon annak a fejével is, aki egyelőre kevésbé járatos a témában! Legyen őszinte a tanítási szándék, semmilyen fontos ismeretet, saját felfedezést ne tartson meg magának! Ugyanakkor ne akarja saját „mániáit” az olvasóra zúdítani! Egyáltalán: ismerje a mértéket, tudja, hogy a hatalmas ismeretanyagban hol kell meghúzni a határvonalat az átadandó és a nélkülözhető információk között. A tankönyv határfokát ugyanis túlzott terjedelme is leronthatja. A még kezelhető terjedelem legfelső határa valahol a 15–20 szerzői ív körül lehet.

8. KÉRDÉSKÖR: A SZÁMADATOK SZEREPE

Szövegközi adatokat visszafogottan kell használni. Csak a mondanivaló megértéséhez, a közölt ismeretek jelentőségének, mértékének, változásainak helyes megítéléséhez szükséges adatokra kellene szorítkozni, azokat viszont mindenképpen szerepeltetni kell. Minden számadatnak a „szöveget” kell szolgálnia, és minden, fontos mennyiségi viszonyokat is hordozó szöveg „hívja is fel” a szükséges számadatot. Az elsődleges adatok mellett meghatározó jelentőségűek az elemzési szempontok szerint képzett származékos adatok, mutatók (például átlagnyugdíj adatok a szolgálati idő függvényében).

Számolni kell azzal, hogy az idő múlásával a tankönyvben szereplő adatok veszítenek aktualitásukból, az aktuális adatok pedig hiányoznak belőle.

Ezért megfontolandó, hogy a tankönyvhöz készüljön egy 80–100 oldal terjedelmű, a kötethez tartozó, de arról leválasztható – például a kemény borító hátsó belső oldalára ragasztott tasakban elhelyezhető –, statisztikai adatokat tartalmazó füzet, amelyet évről évre frissített tartalommal kellene megjelentetni, és a könyvben cserélhető lenne.

9. KÉRDÉSKÖR: A DIDAKTIKAI SZEMPONTOK FORMAI ÉRVÉNYESÍTÉSE

Tankönyvről lévén szó, a didaktikai szempontok nagyon fontosak. Kérdés, hogy ezek érvényesítésére használandók-e formai elemek is, és ha igen, milyenek. Lehet olyan vélemény, hogy gazdagon kell a könyvben tipográfiai és egyéb formai megkülönböztetéseket alkalmazni, csak didaktikus célokat szolgáló szövegrészeket (például kontrollkérdéseket) beépíteni, mert ez segíti az információk megtanulásánál szükséges súlyozást, az új ismeretek adekvát elhelyezését a korábbiak közé. Mások viszont esetleg úgy gondolkodnak, hogy az „agyoninstruált” tárgyalási forma szétöri a szakmai ismeretek bemutatásának természetes gondolatmenetét, amely szerint haladva pedig az agy maga is elvégezné az ismeretek elrendezését. Továbbá így a formai megkülönböztetések bizonyos mértékig kiszoríthatják a figyelem középpontjából a „szakmát”: *ad absurdum*, az olvasó a nyugdíj helyett egy didaktikai okokból formalizált keretrendszer tanul meg.

Nem tagadom, kissé kétlelkű vagyok az ilyen formalizált megoldásokat illetően. Kísérletképpen kipróbálni hasznos lehet, s később, a tapasztalatok fényében lehetne, ha kell, változtatni.

A következő tipográfiai megkülönböztetéseket tartom elképzelhetőnek a tankönyv elemi szerkezeti egységein („leckéin”) belül:

DEFINÍCIÓK

Összefoglalás

Részletes kifejtés

Kiegészítő információk („kis színesek”)

Ezen kívül meghatározott anyagblokkonként kétfajta kontrollkérdést tennek fel:

- olyanokat, amelyekre a könyv figyelmes olvasása alapján választ lehet adni,
- és olyanokat, amelyek a leírtak kis továbbgondolását is igénylik.

ZÁRSZÓ

Nem tudom, sikerült-e kedvet csiholnom a nyugdíjtankönyv megírásához, vagy netán hatásomra az is elállt tőle, akinek eddig a terveiben szerepelt.

Kollégáim! Nagy jót tennétek a nyugdíjszakmának, ha valaki vagy valakik megírná(k). Esetleg úgy, ahogyan én képzelem, vagy egészen másként. Minden gondolatom használható, ha másra nem, hát – a régi poén szerint – elrettentő példának.

Ha elkészül, ígérem, az elsők között leszek, aki tanulni fog belőle!